

บทที่ 4

นาม หลันตะ

ดังได้กล่าวไว้แล้วว่านามศัพท์มีทั้งที่ลงท้ายด้วยสระ (อชนุต) และลงท้ายด้วยพยัญชนะ (หลนุต - halanta) ในส่วนที่ลงท้ายด้วยสระได้แสดงวิธีผันไว้แล้วในบทที่ 3 ต่อไปนี้จะแสดงการผันนามศัพท์ที่ลงท้ายด้วยพยัญชนะ (หลนุต) ในเบื้องต้นมีข้อควรทราบดังนี้

(1) นามศัพท์ที่ลงท้ายด้วยพยัญชนะ (หลนุต) ทั้งปุงลิงค์และสตรีลิงค์ โดยมากมีวิธีผันวิภक्तिเหมือนกันทุกประการ แต่นามศัพท์สตรีลิงค์ที่ลงท้ายด้วยสระ **อิ (I)** ที่ทำมาจากนามศัพท์ปุงลิงค์นั้นมีมากโดยเติมสระ **อิ (I)** ลงท้ายคำคำรูปอ่อนของนามศัพท์ปุงลิงค์ แล้วนำไปผันเหมือน **นที [แม่น้ำ]**

(2) นามศัพท์นปุงสกลิงค์ที่ลงท้ายด้วยพยัญชนะ จะผันแตกต่างกันไปจากปุงลิงค์เฉพาะ ปุรธมา., ทฤติยา. และ ส.ปุรธมา. ทั้งสามพจน์ เพราะมีวิภक्तिที่แตกต่างกัน (ส่วน ตฤติยา.- สप्तมี. ผันเหมือนปุงลิงค์)¹⁶

การผันคำนาม “หลันตะ”

คำนามที่เป็นพยัญชนะการันต์ เมื่อนำไปประกอบกับสุปวิภक्ति จะแบ่งเป็น 3 ประเภท ดังนี้

- ก. การผันนามศัพท์ที่ลงท้ายด้วยพยัญชนะ ที่มีรูปเดียว (ไม่แบ่งเป็นรูปแข็ง รูปอ่อน)
- ข. การผันนามศัพท์ที่ลงท้ายด้วยพยัญชนะ ที่มี 2 รูป (รูปแข็ง รูปอ่อน)
- ค. การผันนามศัพท์ที่ลงท้ายด้วยพยัญชนะ ที่มี 3 รูป (รูปแข็ง รูปกลาง รูปอ่อน)

ก. การผันนามศัพท์ที่ลงท้ายด้วยพยัญชนะ ที่มีรูปเดียว

การผันนามศัพท์ที่ลงท้ายด้วยพยัญชนะการันต์ประเภทนี้ จะใช้ สุปวิภक्ति ตารางที่ 1 และ ตารางที่ 2 (หน้าที่ 38-39) โดยแบ่งเป็นหัวข้อใหญ่ๆ ดังนี้

- (1) การผันพยัญชนะการันต์ที่ลงท้ายด้วย **-อินุ (-in, -vin, -min)**
- (2) การผันพยัญชนะการันต์ที่ลงท้ายด้วย **-อสุ หรือ -อาสุ, -อิสุ, -อุสุ (-as /-ās, -is, -us)**
- (3) การผันศัพท์ที่ลงท้ายด้วยพยัญชนะการันต์อื่นๆ

¹⁶สรุปมาจากหนังสือ “แบบเรียนภาษาสันสกฤต” ดูเพิ่มเติม วิสุทธิ บุษยกุล, แบบเรียนภาษาสันสกฤต (กรุงเทพฯ: คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2554). 130-138.

4.1 การผันพยัญชนะการันต์ที่ลงท้ายด้วย -อินุ (-in, -vin, -min)

คำนามประเภทนี้ใช้เป็นนามบ้าง ใช้เป็นคุณศัพท์บ้าง มีข้อควรทราบ ดังนี้

1. อินุ, วินุ, มินุ ปัจจัย (ในนามกฤตและตัทธิต) เมื่อใช้เป็นคุณศัพท์ แปลว่า “ผู้..., ที่..., ซึ่ง..., (ผู้)มี..., อัน...”
2. เมื่อประกอบกับวิภक्तिที่ขึ้นด้วยด้วยพยัญชนะ ให้ลบ นุ (n) ท้ายคำทิ้ง

ในสตรีลิงค์ : การผันรูป -อินุ (-in) การันต์ที่เป็นปุงลิงค์ อาจเปลี่ยนรูปให้เป็นสตรีลิงค์โดยการเติม อิ (ī) ลงท้ายคำ แล้วนำ ไปผันแบบ อิ (ī) การันต์ สตรีลิงค์ คือ **นที** [แม่น้ำ]

ในปุงลิงค์ : เมื่อประกอบกับ ส (s) วิภक्ति ให้ลบ ส (s) ทั้งพร้อมกับ นุ (n) ท้ายคำ แล้วให้ยัตเสียงสระอิ เป็น อิ (i > ī)

ในนปุงสกลิงค์ : เมื่อประกอบกับ ม (m) วิภक्ति ให้ลบ ม (m) ทั้งพร้อมกับ นุ (n) ท้ายคำ (โดยไม่ต้องยัตเสียงสระ) เมื่อประกอบกับ อิ (i) วิภक्ति ใน ปุรธมา., ทูวตียา., ส.ปุรธมา. ให้ยัตเสียงอิ หน้า นุ เป็น อิ (= -īni)

สังเกต ส.ปุรธมา. เอกพจน์ มีการผันที่ต่างไปจาก ปุรธมา. เอกพจน์

พยัญชนะการันต์ ที่ลงท้ายด้วย -อินุ (-in, -vin, -min)

ปุงลิงค์ ผันอย่าง **หสฺตินุ** [หฺตฺวฺมีมือ = ช้าง] ผันทั้ง 8 วิภक्ति ได้ ดังนี้

วิภक्ति	เอกพจน์		ทวีพจน์		พหุพจน์	
ปุรธมา	หสฺตี	หสฺตี	หสฺติเน	หสฺตินौ	หสฺตินสु	หสฺตินस्
ทูวตียา	หสฺตินम्	หสฺตินम्
ตฤตียา	หสฺตินา	หสฺตินा	หสฺติण्यम्	หสฺติभ्याम्	หสฺติण्सु	หสฺतिभिस्
จตุรฺตี	หสฺติเน	หสฺतिने	หสฺติण्यसु	หสฺतिभ्यस्
ปณฺจมี	หสฺตินสु	หสฺตินस्
ษษฺฐี	หสฺติโนสु	หสฺตินोस्	หสฺติनाम्	หสฺतिनाम्
สप्तฺมี	หสฺติनि	หสฺतिनि	หสฺติभ्यु	หสฺติभ्यु
ส.ปุรธมา	หสฺตินุ	หสฺติन्	ผันเหมือน ปุรธมา			

คำอธิบาย ตาราง นี้ใช้สำหรับผันศัพท์ต่อไปนี้

1. คำนาม คำคุณศัพท์ **ปุงลิงค์** ที่ลงท้ายด้วย -อินุ (-in) ทุกตัว เช่น **สฺวามินุ** [เจ้านาย], **ธนินุ** [คนรวย, ผู้มีทรัพย์] **ยฺกเวโน ปณินุ** [ทาง] ปุงลิงค์ ซึ่งมีวิธีผันเป็นพิเศษ (ดูหน้า 89)
2. เมื่อประสมกับสฺปฺวิภक्तिที่ขึ้นต้นด้วย **พยัญชนะ** จะมีรูปก่อนประกอบวิภक्ति คือ **หสฺติ** (hasti) เมื่อประสมกับสฺปฺวิภक्तिที่ขึ้นต้นด้วย **สระ** จะมีรูปก่อนประกอบวิภक्ति คือ **หสฺตินุ** (hastin)
3. สตรีลิงค์ มีรูปเป็น **หสฺตินี** (hastinī)

นปุงสกลิงค์ ผันอย่าง **พลิน** [มีพลัง] ผันทั้ง 8 วิภक्ति ได้ ดังนี้

วิภक्ति	เอกพจน์		ทวิพจน์		พหูพจน์	
ปรथมา	प्लि	बलि	प्लिनी	बलिनी	प्लिनी	बलिनी
तृतीया	
द्वितीया	प्लिना	बलिना	प्लिण्यम्	बलिभ्याम्	प्लिण्युः	बलिभ्युः
चतुर्थी	प्लिने	बलिने		..	प्लिण्युः	बलिभ्युः
पञ्चमी	प्लिनसु	बलिनसु	
षष्ठी		..	प्लिनेसु	बलिनेसु	प्लिणाम्	बलिणाम्
सप्तमी	प्लिनि	बलिनि		..	प्लिभ्युः	बलिभ्युः
सं. प्रथमा	प्लि(नु)	बलि(न्)	ผันเหมือน प्रथमा			

คำอธิบาย ตารางนี้ใช้สำหรับผันศัพท์ต่อไปนี้

1. คำคุณศัพท์ **นปุงสกลิงค์** ที่ลงท้ายด้วย **-อิน** (-in) ทุกตัว เช่น

มนस्วิน [ฉลาด], **ธนิ** [มีทรัพย์] เป็นต้น

2. วิธีการผันคล้ายๆ ปุงสกลิงค์ ต่างกันที่ ปรथมา., ทวิตีया. และ सं.ปรथมา. เท่านั้น

ศัพท์ต่อไปนี้เป็นตัวอย่งคำที่ลงท้ายด้วย -อิน (-in) เช่น

ไทย	เทวนาครี	โรมัน	ความหมาย
ธนิ (คุณ.)	धनिन्	dhanin	ผู้มีทรัพย์, มั่งคั่ง
มนस्วิน (คุณ.)	मनस्विन्	manasvin	ฉลาด
เมธาวิน (คุณ.)	मेधाविन्	medhāvin	มีปัญญา
ปาปการิน (คุณ.)	पापकारिन्	pāpakārin	ผู้ทำความชั่ว
กุศลิน (คุณ.)	कुशलिन्	kuśalin	ผู้ฉลาด
มนตริน (ป.)	मन्त्रिन्	mantrin	มนตรี, ผู้ถวายคำแนะนำ, ขุนนางผู้ใหญ่
ปราณิน (ป.)	प्राणिन्	prāṇin	สัตว์ (คุณ. ผู้มีชีวิต)
ศศิ (ป.)	शशिन्	śāśin	พระจันทร์
กริน (ป.)	करिन्	karin	ช่าง
ตปสวิน (ป.)	तपस्विन्	tapasvin	ฤๅษี, ผู้บำเพ็ญพรต (คุณ. มีตบะ)
ปกษิน (ป.)	पक्षिन्	pakṣin	นก (คุณ. มีปีก)
ปรกาศิน (คุณ.)	प्रकाशिन्	prakāśin	จ้า, รุ่งเรือง, ชี้ให้เห็น

4.2 การผันพยัญชนะการันต์ที่ลงท้ายด้วย -อสุ หรือ -อาสุ, -อิส, -อุสุ (-as /-ās, -is, -us)

4.2.1 พยัญชนะการันต์ ที่ลงท้ายด้วย -อสุ หรือ -อาสุ (-as -ās)

ปุงลิงค์ สตรีลิงค์ ผันเหมือน **เวธสุ** [คนฉลาด, ผู้สร้าง-พระพรหม] ซึ่งเป็นปุงลิงค์ ดังนี้

วิภक्ति	เอกพจน์		ทวีพจน์		พหูพจน์	
ปรथมา	เวธาส	वेधास्	वेधसे	वेधसौ	वेधसु	वेधसु
ทุติยา	वेधस्	वेधस्
तृतीया	वेधसा	वेधसा	वेधेभ्याम्	वेधेभ्याम्	वेधेभ्यः	वेधेभ्यः
จตุรตี	वेधसे	वेधसे	वेधेभ्यः	वेधेभ्यः
पञ्चमी	वेधसु	वेधसु
षष्ठी	वेधेभ्यः	वेधेभ्यः	वेधेभ्यः	वेधेभ्यः
सप्तमी	वेधसि	वेधसि	वेधेभ्यः ¹⁷	वेधेभ्यः
सं.ปรथมา	वेधสุ	वेधสุ	ผันเหมือน ปรथมา			

คำอธิบาย ตารางนี้ใช้สำหรับผันศัพท์ต่อไปนี้

1. คำนาม คำคุณศัพท์ ปุงลิงค์ และสตรีลิงค์ ที่ลงท้ายด้วย **-อสุ** หรือ **อาสุ** (-as/ ās) ทุกตัว **ยกเว้น** คำนาม หรือคำคุณศัพท์ที่ลงท้าย **-ยสุ, -วสุ** หรือ **-อิวสุ** (-yas, -vas / -ivas)
2. วิธีการผันมีข้อควรจำ ดังนี้ (ดูตารางพยัญชนะสนธิ หน้าที่ 26-28 ประกอบด้วย)

2.1. ปรथมา. เอกพจน์ ให้ทำเสียงสระที่ **-อสุ** (-as) เป็นเสียงยาว คือ **-อาสุ** (-ās)

ส่วน นามศัพท์ที่ลงท้ายด้วย **-อาสุ** (-ās) ให้คงไว้เช่นเดิม

2.2. เมื่อประกอบกับวิภक्तिที่ขึ้นต้นด้วยพยัญชนะโฆชะ คือ วิภक्तिที่ขึ้นต้นด้วย **ภ-** (bh-)

ให้ทำตามกฎสนธิภายใน คือ **อสุ+โฆชะ = โอ+โฆชะ** (-as+ sonant = o + sonant) เช่น

वेधस् + भ्याम् = वेधेभ्याम् वेधस् + भ्याम् = वेधेभ्याम् vedhas + bhyām = vedhobhyām

นามศัพท์ที่ลงท้ายด้วย **อาสุ** ก็ให้ทำตามกฎสนธิภายใน คือ **อาสุ+โฆชะ = โอา+โฆชะ** (-ās+ sonant = ā + sonant) เช่น **भासु** [แสงสว่าง] สตรีลิงค์ มีตัวอย่างดังนี้

भासु + भ्याम् = भाभ्याम् भासु + भ्याम् = भाभ्याम् bhās + bhyām = bhābhyām

2.3. เมื่อประกอบกับวิภक्तिที่ขึ้นต้นด้วยพยัญชนะอโฆชะ คือ **สุ** (su) ให้ทำตามกฎสนธิภายใน

असु + सु = अःसु / -सु असु + सु = अःसु / -सु -as + su = -aḥsu / assu

आसु + सु = आःसु / -आसु आसु + सु = आःसु / -आसु -ās + su = -āḥsu / āssu

2.4. เมื่อประกอบกับวิภक्तिที่เหลือซึ่งขึ้นต้นด้วยสระทั้งหมด ให้ผสมกันได้เลย

¹⁷ वेधसु (वेधस्सु, vedhassu) ก็ใช้ได้

พยัญชนะการันต์ ที่ลงท้ายด้วย **อस् (-as)** นปฺงสกลิงค์

ผันเหมือน **มนสฺ** [ใจ, ความคิด] ดังนี้

วิภक्ति	เอกพจน์		ทวิพจน์		พหูพจน์	
ปฺรธมา	มนสฺ	มนस्	มนสี	มนसी	มนาลี	มนาสि
ทวิติยา	”		”		”	
ตฤติยา - สप्तมิ ผันเหมือน เวธสฺ						
ส.ปฺรธมา	ผันเหมือน ปฺรธมา					

คำอธิบาย ตารางนี้ใช้สำหรับผันศัพท์ต่อไปนี้

1. คำนาม คำคุณศัพท์ (คำขยาย) นปฺงสกลิงค์ ที่ลงท้ายด้วย **อस् (-as)** ทุกตัว เช่น **ยศสฺ** [เกียรติยศ] และ **สุมนสฺ** [ผู้มีใจดี]

ยกเว้น คำนาม หรือคำคุณศัพท์ที่ลงท้าย **-วสฺ** หรือ **-อิวสฺ (-vas / -ivas)**

2. วิธีการผันมีข้อควรจำ ดังนี้ (ดูตารางพยัญชนะสนธิ หน้าที่ 26-28 ประกอบด้วย)

2.1. เมื่อประกอบกับวิภक्तिที่ขึ้นต้นด้วยพยัญชนะโฆษะ คือ วิภक्तिที่ขึ้นต้นด้วย **ภ-** (bh-)

ให้ทำตามกฎสนธิภายใน คือ **อस्+โฆษะ = โอ+โฆษะ (-as + sonant = o + sonant)** เช่น

มนสฺ + ภยสฺ = มโนภยสฺ मनस् + भ्यस् = मनोभ्यस् manas + bhyas = manobhyas

2.2 เฉพาะ ปฺรธมา., ทวิติยา. และ ส.ปฺรธมา. พหูพจน์ ให้ทำเสียงสระ **อ (a)** หน้า **สฺ (s)**

เป็นเสียงยาว (เป็น **อา - ā**) ก่อน แล้วจึงซ้อนเสียงนาสิกย คือ อนุสวาระ หน้า **สฺ (s)**

หลังจากนั้นใส่วิภक्तिตามปกติ

2.3. นอกจากนี้ ผันและใช้กฎเดียวกันกับ 4.2.1

ศัพท์ต่อไปนี้ เป็นตัวอย่างคำที่ลงท้ายด้วย **-อस्** หรือ **-อาสฺ (-as / -ās)** เช่น

ไทย	เทวนาครี	โรมัน	ความหมาย
จันทรมสฺ (ปฺ.)	चन्द्रमस्	candramas	พระจันทร์
ปุรุรวสฺ (ปฺ.)	पुरुवस्	purūravas	ชื่อจักรพรรดิในคัมภีร์ปุราณะ
อปฺสรสฺ (สฺตรี.)	अप्सरस्	apsaras	นางอัปสร
สุมนสฺ (สฺตรี.)	सुमनस्	sumanas	ดอกมะลิซ้อน, ดอกไม้
สุมนสฺ (คุณ.)	सुमनस्	sumanas	ผู้มีใจดี
ภาสฺ (สฺตรี.)	भास्	bhās	แสงสว่าง
วยสฺ (นปฺ.)	वयस्	vayas	วัย
ปยสฺ (นปฺ.)	पयस्	payas	น้ำนม

4.2.2 พยัญชนะการันต์ ที่ลงท้ายด้วย **อิส (-is)** (โดยมากเป็นมปุงสกลิงค์)

ที่เป็นสตรீลิงค์ คือ **อาคิส** [คำอวยพร] ผันดังนี้

วิภक्ति	เอกพจน์		ทวิพจน์		พหูพจน์	
ปรथมา	อาคิส	आशीस्	อาคิषา	आशिषौ	อาคิषส	आशिषस्
तृतीया	อาคิษม	आशिषम्		„		„
द्वितीया	อาคิषา	आशिषा	อาคิรुणाम	आशीर्भ्याम्	อาคิรुणิส	आशीर्भिस्
चतुर्थी	อาคิषे	आशिषे		„	อาคิรुण्यส	आशीर्भ्यस्
पञ्चमी	อาคิषส	आशिषस्		„		„
षष्ठी		„	อาคิषส	आशिषोस्	อาคิषาม	आशिषाम्
सप्तमी	อาคิषि	आशिषि		„	อาคิषษ	आशिष्षु
सं. प्रथमा	ผันเหมือน ปรथมา					

คำอธิบาย : เอา **อิ** เป็น **อี** ($i > ī$) เมื่อประกอบกับ ปรथมา., सं.ปรथมา. เอกพจน์ และวิภक्तिที่ขึ้นต้นด้วยพยัญชนะ เมื่อประกอบกับวิภक्तिที่ขึ้นต้นด้วยพยัญชนะให้ทำตามกฎสนธิ

หมายเหตุ : นามศัพท์ที่ลงท้ายด้วย **อิรุ (ir)** และ **อุรุ (ur)** เช่น **คิรุ** [เสียง], **ปุรุ** [เมือง, ป้อม] ซึ่งเป็นสตรீลิงค์ มีลักษณะการผันเทียบเคียงได้กับ **อาคิส** [คำอวยพร] นี้ โดย **อิรุ** จะกลายเป็น **อีรุ** ($ir > īr$) และ **อุรุ** จะกลายเป็น **อูรุ** ($ur > ūr$) เมื่อประกอบกับวิภक्तिที่ขึ้นต้นด้วยพยัญชนะ

มปุงสกลิงค์ ผันเหมือน **หวิส** [เครื่องสังเวจ] ดังนี้

วิภक्ति	เอกพจน์		ทวิพจน์		พหูพจน์	
ปรथมา	หวิส	ह्विस्	หวิษี	ह्विषी	หวิษี	ह्विषी
तृतीया		„		„		„
द्वितीया	หวิषา	ह्विषा	หวิรुणाम	ह्विर्भ्याम्	หวิรुणิส	ह्विर्भिस्
चतुर्थी	หวิषे	ह्विषे		„	หวิรुण्यส	ह्विर्भ्यस्
पञ्चमी	หวิषส	ह्विषस्		„		„
षष्ठी		„	หวิषส	ह्विषोस्	หวิषาม	ह्विषाम्
सप्तमी	หวิषि	ह्विषि		„	หวิषษ	ह्विष्षु
सं. प्रथमा	ผันเหมือน ปรथมา					

คำอธิบาย ตารางนี้ใช้สำหรับผันศัพท์ต่อไปนี้

1. คำนาม คำคุณศัพท์ (คำขยาย) นปุงสกลิงค์ ที่ลงท้ายด้วย **-อิส (-is)** ทุกตัว เช่น **โซยติส** [แสง, ดวงดาว], **โรจิส** [ที่มีความรุ่งโรจน์], และ **อุทรจิส** [ที่มีรัศมี]

2. วิธีการผันมีข้อควรจำ ดังนี้ (ดูตารางพยัญชนะสนธิ หน้า 26-28 ประกอบด้วย)

2.1. เมื่อประกอบกับวิภक्तिที่ขึ้นต้นด้วยพยัญชนะโฆษะ คือ วิภक्तिที่ขึ้นต้นด้วย **ภ-** (bh-) ให้ทำตามกฎสนธิภายใน คือ **อิส+โฆษะ = อิร+โฆษะ (-is + sonant = ir + sonant)** เช่น

หวิส + ภิส = หวิรภิส **หวิส + भिस् = ह्विभिस्** havis + bhis = havirbhis

2.2 เฉพาะ ปุรธมา., ทวีติยา. และ ส.ปุรธมา. พหุพจน์ ให้ทำเสียงสระ **อิ (i)** หน้า **ส (s)** เป็นเสียงยาว (เป็น **อี - ī**) ก่อน แล้วจึงซ้อนเสียงนาสิกย คือ อนุสวาระ หน้า **ส (s)**

เช่น หวิส + อิ = หวิयी (**ส > ษ** ตามกฎสนธิ)

หวิส + इ = ह्विषि (**स् > ष** ตามกฎสนธิ)

 havis + i = havīṃṣi (**s > ṣ** ตามกฎสนธิ)

2.3 นอกจากนั้นใส่วิภक्तिตามปกติ

4.2.3 พยัญชนะการันต์ ที่ลงท้ายด้วย **อุส (-us) มีเฉพาะนปุงสกลิงค์**

ผันเหมือน **อายุส** [อายุ] ดังนี้

วิภक्ति	เอกพจน์		ทวีพจน์		พหุพจน์	
ปุรธมา	อายุส	आयुस्	อายุषิ	आयुषि	อายุष्णि	आयूषि
ทวิติยา	
ตฤติยา	อายุषา	आयुषा	อายุรुषाम	आयुर्म्यम्	อายุरुषि	आयुर्मिस्
จตุรตี	อายุषे	आयुषे	..		อายุรुषส	आयुर्म्यस्
ปญจมี	อายุषส	आयुषस्	
ษษฐี	..		อายุषे	आयुषे	อายุषาม	आयुषाम्
สप्तมี	อายุषิ	आयुषि	..		อายุषษ	आयुष्षु
ส.ปุรธมา	ผันเหมือน ปุรธมา					

คำอธิบาย ตารางนี้ใช้สำหรับผันศัพท์ต่อไปนี้

1. คำนาม คำคุณศัพท์ (คำขยาย) นปุงสกลิงค์ ที่ลงท้ายด้วย **-อุส (-us)** ทุกตัว เช่น **จกษุส** [ดวงตา, จักขุ], **ธनुส** [ธนู], และ **ทิวรมาษุส** [ที่อายุยืน]

2. เฉพาะ ปุรธมา., ทวีติยา. และ ส.ปุรธมา. พหุพจน์ ให้ทำเสียงสระ **อุ (u)** หน้า **ส (s)** เป็นเสียงยาว (เป็น **อู - ū**) ก่อน แล้วจึงซ้อนเสียงนาสิกย คือ อนุสวาระ หน้า **ส (s)**

3. นอกจากนั้นผันและใช้กฎเดียวกันกับการผัน **หวิส** [เครื่องสังเวช]

4.3 การผันนามศัพท์ที่ลงท้ายด้วยพยัญชนะการันต์อื่นๆ

การผันนามศัพท์ที่ลงท้ายด้วยพยัญชนะการันต์ในข้อนี้ มีกฎเบื้องต้นดังนี้

1. เมื่อประกอบกับ **ส, ม** (s, m) วิภक्ति ให้ลบ **ส, ม** (s, m) ทิ้ง เพื่อไม่ให้เป็นพยัญชนะสังยุคต่อกัน
2. ให้คงรูปเดิมไว้เมื่อประกอบกับสุปวิภक्ति ที่ขึ้นต้นด้วยสระ แต่ในนปุงสกลิงค์ให้เติมพยัญชนะนาสิกข์ หรือ อนุสวาระ หน้าพยัญชนะตัวสุดท้ายของคำ เมื่อประกอบกับ **อิ** (i) วิภक्ति ใน ปฺรธมา., ทฺวิติยา., ส.ปฺรธมา. พหุพจน์
3. เมื่อประกอบกับสุปวิภक्ति ที่ขึ้นต้นด้วยพยัญชนะให้ทำตามกฎสนธิ (ดูเพิ่มเติมในหมายเหตุ)

4.3.1 พยัญชนะการันต์ ที่ลงท้ายด้วย **ก, ต, ป** (k, t, p)

ปุงลึงค์ สตรีลึงค์ ผันเหมือน **มฺรุต** [ลม, เทพแห่งลม] ซึ่งเป็นปุงลึงค์ ดังนี้

วิภक्ति	เอกพจน์		ทวิพจน์		พหุพจน์	
ปฺรธมา	มฺรุต	มฺรุต	มฺรุตเอา	มฺรุตौ	มฺรุตส	มฺรุตस्
ทฺวิติยา	มฺรุตम्	มฺรุตम्	
ตฺฤติยา	มฺรุตเอา	มฺรุตเอา	มฺรุตภยาม	มฺรุตฺभ्याम्	มฺรุตภิส	มฺรุตฺบิส
จตุรฺฤตี	มฺรุตเอ	มฺรุตเอ		..	มฺรุตภยส	มฺรุตฺभ्यस्
ปณฺจมี	มฺรุตส	มฺรุตस्	
ษษฐี		..	มฺรุตส	มฺรุตोस्	มฺรุตาม	มฺรุตาม
สप्तมี	มฺรุตอิ	มฺรุตอิ		..	มฺรุตส	มฺรุตस्
ส.ปฺรธมา	ผันเหมือน ปฺรธมา					

นปุงสกลึงค์ ผันเหมือน **ชคต** [โลก] ซึ่งเป็นปุงลึงค์ ดังนี้

วิภक्ति	เอกพจน์		ทวิพจน์		พหุพจน์	
ปฺรธมา	ชคต	จगत्	ชคตี	जगती	ชคนฺติ	जगन्ति
ทฺวิติยา	
ส.ปฺรธมา	ผันเหมือน ปฺรธมา					

หมายเหตุ

1. ในนปุงสกลึงค์ เมื่อประกอบ **อิ** (i) วิภक्ति ใน ปฺรธมา., ทฺวิติยา., ส.ปฺรธมา. ให้แทรกเสียงนาสิกข์ หน้าพยัญชนะตัวสุดท้าย
2. การผันพยัญชนะการันต์ที่ลงท้ายด้วย **ก, ต, ป** ในนปุงสกลึงค์ ต่างกันกับปุงลึงค์เฉพาะปฺรธมา., ทฺวิติยา. และ ส.ปฺรธมา. เท่านั้น เพราะมีรูปวิภक्तिต่างกัน ที่เหลือผันเหมือนกับปุงลึงค์

4.3.2 พยัญชนะการันต์ ที่ลงท้ายด้วย จ, ช, ญ, ษ, ฏ, ฐ, ษ และ ฑ (c, j, bh, ś, ṣ, ṣ, h)

ปุงลิงค์ สตรีลิงค์ ผันเหมือน วณิञ् [พ้อด้า] ซึ่งเป็นปุงลิงค์ ดังนี้

วิภक्ति	เอกพจน์		ทวีพจน์		พหูพจน์	
ปรथมา	वणिक्	वणिक्	वणिञ्	वणिञ्	वणिञ्सु	वणिञ्सु
तृतीया	वणिञ्	वणिञ्
द्वितीया	वणिञ्	वणिञ्	वणिञ्	वणिञ्	वणिञ्सु	वणिञ्सु
चतुर्थी	वणिञ्	वणिञ्	वणिञ्सु	वणिञ्सु
पञ्चमी	वणिञ्सु	वणिञ्सु
षष्ठी	वणिञ्सु	वणिञ्सु	वणिञ्सु	वणिञ्सु
सप्तमी	वणिञ्	वणिञ्	वणिञ्सु	वणिञ्सु
सं.ปรथमा	ผันเหมือน ปรथมา					

หมายเหตุ

- ใช้สำหรับผันคำนาม คำคุณศัพท์ ปุงลิงค์และสตรีลิงค์ ที่ลงท้ายด้วย จ, ช, ญ, ษ, ฏ, ฐ และ ฑ ทุกตัว เช่น **ปริยวาจ** [คนปากหวาน], **อสุรราช** [จอมอสูร], **ตรีษฏ** [ตรีศุภจันทร์ คือ ชื่อจันทร์ชนิดหนึ่ง], **ทิส** [ทิส, เข็มบอกทาง], **โทษ** [แขน] และ **อุปานห** [ไม้จันทร์, ร่องเท้า]
- เมื่อผันตามตารางนี้แล้ว หากลงท้ายด้วยพยัญชนะ (คือ ปรथมา. และ सं.ปรथมา. เอกพจน์) ต้องเป็นพยัญชนะตัวแรกของวรรค (เช่น วรรค ญ ต้องเป็น ญ ห้ามลงท้ายด้วย ช, ญ, ษ) ส่วนตัวสุดท้ายของวรรค คือ พยัญชนะนาสิก และเศษวรรค (คือ ญ ฐ ษ ฏ ฐ ษ ฑ) เป็นข้อยกเว้นให้ดูคำอธิบายใน ข้อ 3 ด้านล่างประกอบด้วย
- เฉพาะ ปรथมา. และ सं.ปรथมา. เอกพจน์ จะได้รูปที่แตกต่างกันมาก คือ
 - ศัพท์ลงท้ายด้วยพยัญชนะวรรค จ ต้องเปลี่ยนเป็น ญ เช่น

ไทย	เทวนาครี	โรมัน	ความหมาย
วาช → วาก	वाच् → वाक्	vāc → vāk	คำพูด (สตรีลิงค์)
वणिञ् → वणिक्	वाणिञ् → वाणिक्	vaṇij → vaṇik	พ้อด้า

- 3.2. ศัพท์ลงท้ายด้วย ช, ญ, ษ, ฑ ทั่วไป (ยกเว้นในข้อ 3.3) ต้องเปลี่ยนเป็น ญ เช่น

ไทย	เทวนาครี	โรมัน	ความหมาย
स्रश् → स्रक्	स्रश् → स्रक्	sraj → srak	พวงดอกไม้ (สตรีลิงค์)
एतृश् → एतृक्	ऋत्विश् → ऋत्विक्	ṛtvij → ṛtvik	พราหมณ์ผู้สวดทำพิธี
तिश् → तिक्	दिश् → दिक्	diś → dik	ทิศ

ไทย	เทวนาครี	โรมัน	ความหมาย
ทद्युष् → ทद्यุก	दद्युष् → दद्युक्	dadhr̥ṣ → dadhr̥k	หนา (คุณศัพท์)
กามद्यุห → กามद्यุก	कामद्युह् → कामद्युक्	kāmadhuh → kāmadhuk	ผู้ให้สิ่งตามต้องการ

3.3. ศัพท์ลงท้ายด้วย ช (ท้ายราช, ยช, สฤ) ศ, ษ, ห (ที่มาจาก ष) บางศัพท์ต้องเปลี่ยนเป็น ฏ (และเป็น ฑ เมื่อประกอบกับสุปฏิภาดขึ้นต้นด้วย ภ-) เช่น

ไทย (+ภ)	เทวนาครี (+भ)	โรมัน (+bh)	ความหมาย
สมราช → สมราภ (สมราชภุชยาม)	सम्राज् → सम्राट् (सम्राट्भ्याम्)	samrāj → samrāṭ (samrāṭbhyaṃ)	ผู้ปกครอง, จักรพรรดิ
วิศ → วิภ (วิศภุชยาม)	विश् → विट् (विट्भ्याम्)	viś → viṭ (viṭbhyaṃ)	ผู้อาศัย, ชาวบ้าน
ทวิษ → ทวิภ (ทวิศภุชยาม)	द्विष् → द्विट् (द्विट्भ्याम्)	dviṣ → dviṭ (dviṭbhyaṃ)	ข้าศึก
มธุลิห → มธุลิภ (มธุลิศภุชยาม)	मधुलिह् → मधुलिट् (मधुलिट्भ्याम्)	madhulih → madhuliṭ (madhuliṭbhyaṃ)	ผึ้ง (ผู้ดื่ม น้ำหวาน)

3.4. ศัพท์ลงท้ายด้วย ฑ, ठ, हु (ที่มาจาก ठ) ต้องเปลี่ยนเป็น ट ตัวอย่าง เช่น

ไทย	เทวนาครี	โรมัน	ความหมาย
อาปฑ → อาปट	आपट् → आपट्	āpad → āpat	ภัยพิบัติ
สมิठ → สมิट	समिठ् → समिट्	samidh → samit	เชื้อไฟ, ฟืน
อุปานहु → อุปานट	उपानह् → उपानट्	upānah → upānat	ไม้จันทน์, รongเท้า

3.5. ศัพท์ลงท้ายด้วย ष्ठ ต้องเปลี่ยนเป็น ष्ट ตัวอย่าง เช่น

ไทย	เทวนาครี	โรมัน	ความหมาย
ตริษฏ → ตริษฐ	त्रिष्ठुम् → त्रिष्ठुप्	triṣṭubh → triṣṭup	ตริษฏภรณ์

3.6. ศัพท์ลงท้ายด้วย ष् (บางศัพท์) ต้องเปลี่ยนเป็น ोस् ตัวอย่าง เช่น

ไทย	เทวนาครี	โรมัน	ความหมาย
โทย → โทะ	दोष् → दोः	doṣ → doḥ	แขน

3.7. บางศัพท์ที่ลงท้ายด้วยพยัญชนะมีลมมาก (เสียง h = aspirate ซึ่งมีในภาษาสันสกฤต) เช่น -ธ (-dh) ของ พุธ (budh) เมื่อประกอบกับสัทวิภक्तिที่ขึ้นต้นด้วย ภ- (bh-) ให้ย้ายเสียงลม (h) ไปไว้ด้านหน้า¹⁸ ดังตัวอย่าง คือ

พุธ + ภูยาม = ภูพุธยาม बुध्+भ्याम् = भुध्भ्याम् budh + bhyām = bhudbhyām

ข้อสังเกต

1. การผันพยัญชนะการันต์ ในนปุงสกลิงค์ ก็ใช้กฎเดียวกันนี้ แต่ต่างกับปุงสกลิงค์เฉพาะ ปฺรธมา., ทฺวิติยา. และ สฺ.ปฺรธมา. เท่านั้น เพราะมีรูปวิภक्तिต่างกัน ที่เหลือนั้นเหมือนกับปุงสกลิงค์
2. ในนปุงสกลิงค์ เมื่อประกอบ อิ (i) วิภक्ति ใน ปฺรธมา., ทฺวิติยา., สฺ.ปฺรธมา. ให้แทรกเสียง นาลิกย (อนุสวาระ) หน้าพยัญชนะตัวสุดท้าย แต่เมื่อเป็นคำนามที่ลงท้ายด้วยพยัญชนะกึ่งสระไม่ต้องเติมเสียงนาลิกย เช่น

กมล [ใจ, ดอกบัว] ซึ่งเป็นนปุงสกลิงค์ ผันดังนี้

วิภक्ति	เอกพจน์	ทวิพจน์	พหูพจน์
ปฺรธมา	กมล कमल्	กมลลี कमली	กมลลี कमलि
ทฺวิติยา
ตฺฤติยา	กมลลา कमला	กมลลภูยาม कमलभ्याम्	กมลลภีस् कमलिभस्
จตุรฺถี	กมลเล कमले	..	กมลลภยส कमलयस्
ปญฺจมี	กมลลส कमलस्
ษษฺฐี	..	กมลลิส कमलोस्	กมลลามु कमलाम्
สप्तมิ	กมลลี कमलि	..	กมลลษु कमलषु
สฺ.ปฺรธมา	ผันเหมือน ปฺรธมา		

ข้อสังเกต : ม (m) วิภक्तिลงแล้วลบทิ้ง วิภक्तिที่เหลือนำไปผสมได้เลย

¹⁸ ในกรณีเช่นนี้ อธิบายด้วยอักษรโรมันจะเห็นได้ชัดเจน คือ b ตัวหน้า budh กลายเป็น bh และ dh ท้าย budh กลายเป็น d (สังเกตอักษรตัวที่ b budh + bhyam = bhudbhyām)

ข. การผันนามศัพท์ที่ลงท้ายด้วยพยัญชนะ ที่มี 2 รูป (รูปแข็ง รูปอ่อน)

การผันนามศัพท์ที่ลงท้ายด้วยพยัญชนะ ซึ่งมี 2 รูป มักลงท้ายด้วย

- 1) -อต, -มต, -วต (หรือ-อนต, -มนต, -वनत)
- 2) -อิสฺ หรือ -เอยสฺ

ในการผันนามศัพท์ที่มี 2 รูป จะมีอำนาจทำให้เค้คำ (stem) ยึดเสียงออก (strong) หรือทำให้เค้คำ (stem) หดเสียงปานกลาง (weak) หากต้องผันคำศัพท์ที่แบ่งเป็นเพียง สองกลุ่ม (2 รูป) ก็แบ่งดังนี้ คือ

วิภक्ति 5 ตัวแรก ของ ปุงลิงค์และสตรีลิงค์ เป็น วิภक्तिแข็ง ส่วนที่เหลือเป็น วิภक्तिอ่อน
 สุปวิภक्ति ตารางที่ 3 : ใช้สำหรับ ปุงลิงค์และสตรีลิงค์ ที่มี 2 รูป

วิภक्ति	เอกพจน์		ทวิพจน์		พหูพจน์	
ปรथมา	स्	स्	ए	औ	अस्	अस्
तृतीया	म्	म्	ए	औ		
ที่เหลือวิภक्तिอ่อน						

नपुंसกลिङ् เฉพาะ इ (इ, i) ใน ปรथมา., तृतीया. เป็น วิภक्तिแข็ง (strong)
 ส่วนที่เหลือเป็น วิภक्तिอ่อน (weak)

सुपविभक्ति ตารางที่ 4 : สำหรับ नपुंसกลिङ् ที่มี 2 รูป

विभक्ति	एकपञ्च		द्विपञ्च		पुहुपञ्च	
प्रथमा	म्	म्	ई	ई	इ	इ
तृतीया	म्	म्	ई	ई	इ	इ

หมายเหตุ การจัดวิภक्तिออกเป็น 2 กลุ่ม ดังนี้

1. วิภक्तिที่อยู่ในกรอบ 2 เส้น จัดเป็น วิภक्तिแข็ง
2. วิภक्तिที่เหลือ จัดเป็น วิภक्तिอ่อน

แล้วนำไปผันกับสุปวิภक्ति ที่แบ่งเป็น 2 กลุ่ม โดยมีวิธีผันเบื้องต้นดังนี้

- ✓ วิภक्तिที่ขึ้นต้นด้วยสระให้ประกอบกันได้เลย (ดูรูปวิภक्तिแข็ง วิภक्तिอ่อน ด้วย)
- ✓ เมื่อประกอบกับ स् (s) และ म् (m) วิภक्ति ให้ลบทิ้งเพื่อมิให้สยงยุคักัน
- ✓ ในการผันกับวิภक्तिที่ขึ้นต้นด้วยพยัญชนะให้เปลี่ยนไปตามกฎสนธิ (ดู การผันศัพท์ที่ลงท้ายด้วยพยัญชนะการันต์อื่นๆ ด้วย) เช่น

नयत् + ण्याम् = नयण्ण्याम् नयत् + भ्याम् = नयद्भ्याम् nayat + bhyām = nayadbhyām

4.4 การผันพยัญชนะการันต์ที่ลงท้ายด้วย -อตุ, -मतु, -वतु (-at, -mat, -vat)

4.4.1 พยัญชนะการันต์ ที่ลงท้ายด้วย -อตุ หรือ -อนตุ (-at / -ant)

อตุ (at / ant) เป็นกริยาगतปัจจัย ปัจจุบันกาล (Present Participle) มีข้อควรทราบ ดังนี้

1. ปัจจัยนี้ ใช้ประกอบท้ายธาตุ ให้เป็น **คำวิเศษณ์** (คำขยาย) และเป็นกริยารอง
2. บ่งบอกปัจจุบันกาล หรือปัจจุบันใกล้เคียงอนาคต ใช้ในความหมายกรตุวากเท้านั้น แปลว่า “(ผู้)...อยู่, เมื่อ..., กำลัง...”
3. ศัพท์ที่ลงท้ายด้วย **อตุ** (at) ปัจจัยนี้ (ในตำราเก่าเท่านั้นว่า ลง **อนตุ** ปัจจัย) วิธีการผัน จะมีการแบ่งเป็นรูปแข็งและอ่อน

รูปอ่อน (weak) คงรูปเดิมไม่เปลี่ยนแปลง มีรูปลงท้ายเป็น **-อตุ** (-at)

ส่วนรูปแข็ง (strong) ให้เติม **นุ** (n) หน้า **ตุ** (t) มีรูปลงท้ายเป็น **-อนตุ** (-ant)

4. คำที่มาจากธาตุหมวด 2 บางธาตุ และธาตุหมวด 3 ทั้งหมด จะมีเพียงรูปเดียว โดยไม่มีการทำเป็นรูปแข็ง รูปอ่อน เช่น **ททตุ** [กำลังให้, เมื่อให้, ให้อยู่]

ถ้าต้องการให้ศัพท์เหล่านี้ ซึ่งลงท้ายด้วย **อตุ** (at) ปัจจัย ไปขยายคำนามสตรีลิงค์ ให้เติมสระ **อิ** (i) ต่อท้าย แล้วนำ ไปผันแบบ **อิ** (ī) การันต์ สตรีลิงค์ คือ **นที** [แม่น้ำ] โดยมีวิธีทำตัวที่แตกต่าง กันออกไป (ธาตุหมวดที่ 2-3-5-7-8-9 กริยาगत ปัจจุบันกาล มักใช้รูปลงท้าย **-อติ** /-atī หมวดที่เหลือใช้ **-อนติ** /-antī) ในที่นี้จะกล่าวเฉพาะวิธีการผันเท่านั้น (ดูเพิ่มเติมในเรื่องกริยาगत)

พยัญชนะการันต์ ที่ลงท้ายด้วย **-อตุ** (-at) (ใช้กับ **สุปฏิภาติ** แข็ง **อ่อน**)

บุคลิกลงท้าย ผันเหมือน **นยตุ** [กำลังแนะนำ] ดังนี้

วิภัติ	เอกพจน์		ทวีพจน์		พหูพจน์	
प्रथमा	नयन्	नयन्	नयन्ते	नयन्ती	नयन्तस्	नयन्तस्
द्वितीया	नयन्तम्	नयन्तम्	नयन्तस्	नयन्तस्
तृतीया	नयन्ते	नयन्ते	नयन्त्याम्	नयन्त्याम्	नयन्तिस्	नयन्तिस्
चतुर्थी	नयन्ते	नयन्ते	नयन्त्यास्	नयन्त्यास्
पञ्चमी	नयन्तस्	नयन्तस्
षष्ठी	नयन्तिस्	नयन्तिस्	नयन्ताम्	नयन्ताम्
सप्तमी	नयन्ति	नयन्ति	नयन्तस्	नयन्तस्
सं.प्रथमा	ผันเหมือน प्रथमा					

คำอธิบาย

1. ในนปุงสกสิงค์ ผันคล้ายกับคำนามที่ลงท้ายด้วย **ต** (t) ทั่วไป คือผันแบบ **ชคต** [โลก] ต่างแต่วิภक्तिที่ 2 ทวิพจน์แห่งปรธมา., ทวิติยา. และ ส.ปรธมา. มีการแทรก **-น-** (-n-) ได้รูปเป็น **นยन्ति** (nayanti) ซึ่งตรงกับรูป **Present Participle** สตรีสิงค์ทุกประการ

2. **Present Participle** ที่ลงท้ายด้วย **-อต** หรือ **-อนต** นปุงสกสิงค์ เมื่อผันรูปทวิพจน์แห่งปรธมา., ทวิติยา. และ ส.ปรธมา. บางศัพท์จะมีการแทรก **-น-** (-n-) บางศัพท์ก็ไม่มี หลักการแทรก **-น-** ขึ้นอยู่กับหมวดธาตุ ดังนี้

2.1 ธาตุหมวดที่ 1, 4, 10 และกริยาเหตุกรรมตุวาก โดยปกติแล้วจะมีการแทรก **-น-**

2.2 ธาตุหมวดที่ 6 หมวดที่ 2 ที่ลงท้ายด้วย **อา** (ā), ธาตุที่แจกเป็นอนาคต **-สย-** (-sya-), กริยานามธาตุ จะแทรก **-น-** หรือไม่แทรกก็ได้ (ส่วนใหญ่จะแทรก) นอกจากนี้แล้วจะไม่มีการแทรก

3. เฉพาะ **มหต** [ใหญ่] มีรูปแข็งเป็น **มหานต** (-mahānt) รูปอ่อนเป็น **มหต** (-mahat) ใน ส.ปรธมา. ผันเป็น **มहन** (-mahan)

ศัพท์ต่อไปนี้เป็นตัวอย่างคำที่มาจาก **อต** (at) ปัจจัย เช่น

คำคำ [ความหมาย] stem	รูปแข็ง (strong)	รูปอ่อน (weak)
คจจต [กำลังไป] สำเร็จมาจาก (คम्+อต) (gam + at)	คจจन्त gacchant	คจจत् gacchat
ทิวยต [กำลังเล่น] สำเร็จมาจาก (ทิว+อต) (div + at)	ทิวยन्त dīvyant	ทิวยत् dīvyat
กुरुวต [กำลังทำ] สำเร็จมาจาก (กुरु+อต) (kr + at)	กुरुวन्त kurvant	กुरुวत् kurvat
กริณต [กำลังซื้อ, ซื้ออยู่] สำเร็จมาจาก (กริ+อต) (krī + at)	กริณन्त krīnant	กริณत् krīnat
โจरยต [กำลังขโมย] สำเร็จมาจาก (จुरु+อต) (cur + at)	โจरยन्त corayant	โจरยत् corayat

4.4.2 พยัญชนะการันต์ ที่ลงท้ายด้วย -मत, -वत् (-mat, -vat / -mant, -vant)

-मत, -वत् (-mat, -vat / -mant, -vant) ทั้งสองนี้เป็นปัจจัยในดัตถิต มีข้อควรทราบ ดังนี้

1. ปัจจัยนี้ ใช้ประกอบท้ายคำนาม ให้เป็น คำคุณศัพท์ (คำขยาย)
2. ใช้ในความหมายว่า “มี, เป็น” ส่วนใหญ่มีคำแปลว่า “มี...”
3. วิธีการสร้างคำดัตถิตที่มาจาก मत, वत् (mat, vat) ปัจจัยนี้ ง่าย ๆ คือ เติมที่ท้ายคำนามได้เลย (ในตำราเก่าท่านว่า ลง वन्त, मन्त ปัจจัย)
4. वत् ปัจจัย เติมท้ายคำนามที่ลงท้ายด้วยสระ अ หรือ आ (a / ā), मत ปัจจัย เติมท้ายคำนามที่ลงท้ายด้วยสระอื่น ๆ หรือพยัญชนะ(แต่บางคำมีข้อยกเว้นไม่ทำตามกฎ)
5. ถ้าต้องการให้ศัพท์เหล่านี้ ซึ่งลงท้ายด้วย मत, वत् ปัจจัย ไปขยายคำนามสตรีลิงค์ ให้เติมสระ इ (ī) ต่อท้าย मत, वत् ปัจจัย เป็น -मति, -वति (-matī, -vatī) แล้วนำไปผันแบบ इ (ī) การันต์ สตรีลิงค์ คือ नति [แม่น้ำ] ซึ่งไม่มีรูปแข็ง รูปอ่อน
6. ศัพท์ที่ลงท้ายด้วย -मत, -वत् นี้ วิธีการผันจะมีการแบ่งเป็นรูปแข็งและอ่อน รูปอ่อน (weak) คงรูปเดิมไม่เปลี่ยนแปลง มีรูปลงท้ายเป็น -मत, -वत् (-mat, -vat) ส่วนรูปแข็ง (strong) ให้เติม न् (n) หน้า त् (t) มีรูปลงท้ายเป็น -मन्त, -वन्त (-mant, -vant)

พยัญชนะการันต์ ที่ลงท้ายด้วย -मत, -वत् (-mat, -vat) (ใช้กับสุप्रिवक्तिแข็ง อ่อน)

पुंलिंग् द्वन्द्वे च धीमत् [ผู้ฉลาด] ดังนี้

विकृति	एकपुंज्		तुवपुंज्		पुपुपुंज्	
प्रथमा	धीमान्	धीमान्	धीमन्ते	धीमन्तौ	धीमन्तस्	धीमन्तस्
तुवितिया	धीमन्तम्	धीमन्तम्		..	धीमन्तस्	धीमन्तस्
दुतुवितिया	धीमता	धीमता	धीमन्तुवाम्	धीमन्तुवाम्	धीमन्तुवाम्	धीमन्तुवाम्
जदुवृत्ति	धीमते	धीमते		..	धीमन्तुवाम्	धीमन्तुवाम्
पणुज्	धीमन्तस्	धीमन्तस्	
धनुवृत्ति		..	धीमन्तुवाम्	धीमन्तुवाम्	धीमन्तुवाम्	धीमन्तुवाम्
सुपुतुवितिया	धीमति	धीमति		..	धीमन्तुवाम्	धीमन्तुवाम्
सु.प्रथमा	धीमन्	धीमन्	द्वन्द्वे च प्रथमा			

คำอธิบาย (ดูตารางสุप्रिवक्तिแข็ง อ่อน ประกอบด้วย)

1. เมื่อประกอบกับ प्रथमा. ให้ยึดเสียง अ (a) หน้า न् (n) เป็น -मान्तस्, -वान्तस् (-mānts, -vānts)
2. สตรีลิงค์มีรูปเป็น धीमति (dhīmatī) ส่วน नपुंसकलिंग् ศัพท์ที่ลงท้ายด้วย -मत, -वत् (-mant, -vatn) ให้ผันเหมือนกับคำนามที่ลงท้ายด้วย त् (t) ทั่วไป คือ ผันแบบ चदत् [โลก]

ศัพท์ต่อไปนี้เป็นตัวอย่างคำที่มาจาก मत, वत् (mat, vat) ปัจจัย เช่น

คำคำ [ความหมาย] stem	รูปแข็ง (strong)	รูปอ่อน (weak)
พุทธิमत [มีความรู้] สำเร็จมาจาก (พุทธิ+मत) (buddhi + mat)	พุทธิมนต์	พุทธิमत
	बुद्धिमन्त्	बुद्धिमत्
	buddhimant	buddhimat
ครุत्मต [มีปีก, พระยาครุฑ] สำเร็จมาจาก (ครุฑ+मत) (garut + mat)	ครุฑมนต์	ครุฑมต
	गरुत्मन्त्	गरुत्मत्
	garutmant	garutmat
ศรีเมต [มีโชค, พระนารายณ์] สำเร็จมาจาก (ศรี+मत) (śrī + mat)	ศรีเมนต์	ศรีเมต
	श्रीमन्त्	श्रीमत्
	śrīmant	śrīmat
มติमत [มีความคิด] สำเร็จมาจาก (มติ+मत) (mati + mat)	มติมนต์	มติमत
	मतिमन्त्	मतिमत्
	matimant	matimat
ภควต [ผู้มีพระภาค] สำเร็จมาจาก (ภค+वत्) (bhaga + vat)	ภควนต์	ภควต
	भगवन्त्	भगवत्
	bhagavant	bhagavat
อนาคตวต [มีอนาคต] สำเร็จมาจาก (อนาคต+वत्) (anāgata + vat)	อนาคตวนต์	อนาคตวต
	अनागतवन्त्	अनागतवत्
	anāgatavant	anāgatavat
ยโศวต [มียศ] สำเร็จมาจาก (ยศ+वत्) (yaśas + vat)	ยโศวนต์	ยโศวต
	यशोवन्त्	यशोवत्
	yaśovant	yaśovat
คุณวต [มีคุณ, มีคุณค่า] สำเร็จมาจาก (คุณ+वत्) (guṇa + vat)	คุณวนต์	คุณวต
	गुणवन्त्	गुणवत्
	guṇavant	guṇavat
พลวต [มีพลัง] สำเร็จมาจาก (พล+वत्) (bala + vat)	พลวนต์	พลวต
	बलवन्त्	बलवत्
	balavant	balavat

4.5 การผันพยัญชนะการันต์ที่ลงท้ายด้วย -อียส (īyas)¹⁹

คำคำ (stem) ที่ลงท้ายด้วย -อียส (บางที่เป็น -เอยส) ซึ่งเป็นคุณศัพท์ชั้นกว่า ในการแจก รูปแข็ง (strong) ให้เปลี่ยน -อียส (-īyas) เป็น -อียำส (-īyāms), รูปอ่อน (weak) เป็น -อียส (-īyas) เมื่อเป็นสตรึงค์ให้เติม อี (ī) ที่รูปอ่อน แล้วแจกแบบ **นที** [แม่น้ำ]

จะผันคุณศัพท์ **เศรยส** [ดีกว่า] เป็นตัวอย่าง ซึ่งเมื่อผันเป็น ปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์ มีคำคำ 2 รูป รูปแข็ง คือ **เศรยำส** (śreyāms) ส่วนรูปอ่อน คือ **เศรยส** (śreyas) ปุงลิงค์ ผันเหมือน **เศรยส** [ดีกว่า] ดังนี้ (ใช้กับสุปวิภक्तिแข็ง อ่อน)

วิภक्ति	เอกพจน์		ทวิพจน์		พหูพจน์	
ปรथมา	เศรยान्	श्रेयान्	เศรयासा	श्रेयांसौ	เศรयांससु	श्रेयांससु
ทวิติยา	เศรयांसम्	श्रेयांसम्	..		เศรยससु	श्रेयससु
ตฤติยา	เศรยसा	श्रेयसा	เศรयोभ्याम्	श्रेयोभ्याम्	เศรयोभिसु	श्रेयोभिसु
จตุรुถิ	เศรยसे	श्रेयसे	..		เศรयोभ्यसु	श्रेयोभ्यसु
ปญจมิ	เศรยससु	श्रेयससु	
ษษฐि	..		เศรยसो	श्रेयसो	เศรยสาม	श्रेयसाम
สप्तมิ	เศรยसि	श्रेयसि	..		เศรยससु	เศรยससु
..		श्रेयसु	श्रेयःसु
ส.ปรथมา	เศรयन्	श्रेयन्	ผันเหมือน ปรथมา			

ข้อสังเกต : ปรथมา เอกพจน์ ลบ สส (ss) แล้วเอาอนุสวาระ เป็น **น** (n)

ส.ปรथมา เอกพจน์ หดเสียงสระ หน้า **น** (n)

เศรยส [ดีกว่า] นปุงสกลิงค์ ผันดังนี้

วิภक्ति	เอกพจน์		ทวิพจน์		พหูพจน์	
ปรथมา	เศรยस	श्रेयस	เศรยसि	श्रेयसि	เศรयांसि	श्रेयांसि
ทวิติยา	
ส.ปรथมา	ผันเหมือน ปรथมา					

หมายเหตุ

- ❖ รูปที่ผันแล้วของนปุงสกลิงค์ ต่างจากรูปปุงลิงค์เพียง 3 วิภक्ति คือ ปรथมา., ทวิติยา. และ ส.ปรथมา. ทั้ง 3 พจน์, รูปสตรึงค์ เป็น **เศรยสิ** ผันเหมือน **นที** [แม่น้ำ]

¹⁹ ตำราบางเล่มเรียกปัจจุบันว่า -ย่ำส หรือ -ยส (-yāms / -yas)

ศัพท์ต่อไปนี้เป็นตัวอย่งคำที่มาจาก อียส (īyas) ปัจจัย เช่น

คำคำ [ความหมาย] stem	รูปแข็ง (strong)	รูปอ่อน (weak)
กนียส [น้อยกว่า] สำเร็จมาจาก (อลป+อียส) (alpa + īyas)	กนียำส คเนียส kanīyāms	กนียส คเนียส kanīyas
พลียส [มีกำลังกว่า] สำเร็จมาจาก (พลิน+อียส) (balin + īyas)	พลียำส บลียำส baliyāms	พลียส บลียส baliyas
มตียส [มีความคิดมากกว่า] สำเร็จมาจาก (มติมต+อียส) (matimat + īyas)	มตียำส มตียำส matīyāms	มตียส มตียส matīyas
เปรยส [เป็นที่รักกว่า] สำเร็จมาจาก (ป्रीय+อียส) (priya + īyas)	เปรยำส เปรยำส preyāms	เปรยส เปรยส preyas
เสถยส [มั่นคงกว่า] สำเร็จมาจาก (สฺถิร+อียส) (sthira + īyas)	เสถยำส สฺथैयाส stheyāms	เสถยส สฺथैयाส stheyas
มதியส [นุ่มกว่า, อ่อนกว่า] สำเร็จมาจาก (มทุ+อียส) (madu + īyas)	มதியำส มதியำส madiyāms	มதியส มதியส madiyas
ปฏียส [แหลมกว่า, คมกว่า] สำเร็จมาจาก (ปฏ+อียส) (paṭu + īyas)	ปฏียำส ปฏียำส paṭiyāms	ปฏียส ปฏียส paṭiyas
ครียส [หนักกว่า] สำเร็จมาจาก (คุรุ+อียส) (guru + īyas)	ครียำส กรียำส garīyāms	ครียส กรียส garīyas

หมายเหตุ

- ❖ อียส (īyas) ปัจจัย ใช้ประกอบทำยคุณศัพท์ เพื่อเป็นการเปรียบเทียบชั้นกว่า
- ❖ คำคุณศัพท์บางคำ เวลาทำเป็นชั้นกว่า จะมีรูปแตกต่างไปจากเดิม

ค. การผันนามศัพท์ที่ลงท้ายด้วยพยัญชนะ ที่มี 3 รูป (รูปแข็ง รูปกลาง รูปอ่อน)

การผันนามศัพท์ที่ลงท้ายด้วยพยัญชนะ ซึ่งมี 3 รูป มักลงท้ายด้วย

- 1) -อน (-อน, -มน, -วน) 2) -วส หรือบางครั้งใช้ -อิส 3) -อาญ หรือ -อจ

วิภัตินาม หรือ สุปวิภัติ ที่ใช้สำหรับผันนามศัพท์ที่ลงท้ายด้วยพยัญชนะ ที่มี 3 รูป ดังนี้

สุปวิภัติ ตารางที่ 5 : ใช้สำหรับ ปุงลิงค์และสตรilingค์ ที่มี 3 รูป

วิภัติ	เอกพจน์		ทวีพจน์		พหูพจน์	
ปรथมา	ส	स्	เอ	औ	อส	अस्
ทุวितिया	อม	अम्	เอ	औ	อส	अस्
ตฤตिया	อา	आ	ภยาม	भ्याम्	ภิส	भिस्
จตุรुति	เอ	ए	ภยาม	भ्याम्	ภยส	भ्यस्
पञ्चमी	อส	अस्	ภยาม	भ्याम्	ภยส	भ्यस्
षष्ठि	อส	अस्	อิส	ओस्	อาม	आम्
सप्तमी	อิ	इ	อิส	ओस्	ส	सु

สุปวิภัติ ตารางที่ 6 : ใช้สำหรับ นปุงสกลิงค์ ที่มี 3 รูป

วิภัติ	เอกพจน์		ทวีพจน์		พหูพจน์	
ปรथมา	ม	म्	อิ	ई	อิ	ई
ทุวितिया	ม	म्	อิ	ई	อิ	ई

หมายเหตุ การจัดวิภัติออกเป็น 3 กลุ่ม ดังนี้

1. วิภัติที่อยู่ในกรอบ 2 เส้น จัดเป็น วิภัติแข็ง
2. วิภัติที่ถมสีเทา จัดเป็น วิภัติกลาง
3. วิภัติที่เหลือจากข้อ 1 และ 2 จัดเป็น วิภัติอ่อน

เหตุผลที่แบ่งเช่นนี้ ก็เพื่อง่ายต่อการผันคำนามที่มี 3 รูป มีความสอดคล้องกับ สระทั้ง 3 ชั้น (ดู

สระ 3 ชั้น หน้า 14-15 ด้วย) เช่น ศัพท์ว่า ราชน [พระราช] เป็นปุงลิงค์ เป็นศัพท์ที่มี 3

รูป คือ ราชาน (राजान्, rājān) เป็นรูปแข็ง, ทำยศัพท์เป็นสระชั้นวฤทธิ

ราชห (राजम्, rājāṃ) เป็นรูปกลาง, ทำยศัพท์เป็นสระชั้นคุณ

ราชญ (राज्ञ, rājñ) เป็นรูปอ่อน, ทำยศัพท์เป็นสระชั้นธรรมดา

แล้วนำไปผันกับสุปวิภัติ ที่แบ่งเป็น 3 กลุ่มได้เลย

4.6 การผันพยัญชนะการันต์ที่ลงท้ายด้วย -อน, -มน, -วน (-an, -man, -van)

คำนามประเภทนี้ เป็นปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์เกือบทั้งหมด ที่เป็นสตรีลิงค์ เช่น **สีมน** [เขตแดน] เมื่อนำไปผันกับสุปวิภักติ ศัพท์เหล่านี้มีเค้าคำ 3 รูป คือ

- 1) รูปแข็ง (strong) ให้ยัดเสียง **อ** (a) หน้า **น** (n) เป็น **-อาน, -มาน, -วาน** (-ān, -mān, -vān)
- 2) รูปกลาง (middle) ให้ลบ **น** (n) ทิ้ง เหลือ **-อ, -ม, -ว** (-a, -ma, -va)
- 3) รูปอ่อน (weakest) ให้ลบ **อ** (a) หน้า **น** (n) เหลือ **-น, -มน, -วน** (-n, -mn, -vn)

- ✓ แต่ถ้าลบแล้ว ทำให้เกิดพยัญชนะสังยุคต์ ซ้อนกันสามตัวขึ้นไป ไม่ต้องลบ
- ✓ การผันรูป **-อน** (-an) การันต์ที่เป็นปุงลิงค์ อาจเปลี่ยนรูปให้เป็นสตรีลิงค์โดยการเติม **อิ** (ī) ลงท้ายเค้าคำรูปอ่อน
- ✓ เมื่อประกอบกับ **ส** (s) และ **ม** (m)วิภักติ ให้ลบ **ส** (s) ทิ้งพร้อมกับ **น** (n) **สังเกตุ** ส.ปรธมา. เอกพจน์ มีการผันที่ต่างไปจาก ปุรธมา. เอกพจน์

พยัญชนะการันต์ ที่ลงท้ายด้วย **-อน** (-an) (ใช้กับสุปวิภักติแข็ง กลาง อ่อน)

ศัพท์ที่มีพยัญชนะเพียงตัวเดียวอยู่หน้าติดกับ **-อน** (-an) ปุงลิงค์ และ สตรีลิงค์

ผันเหมือน **ราชน** [พระราช] ซึ่งเป็น ปุงลิงค์ ดังนี้

วิภักติ	เอกพจน์		ทวิพจน์		พหูพจน์	
ปรธมา	ราชา	राजा	ราชาเนา	राजानौ	ราชานส	राजानस्
ทวิติยา	ราชานม	राजानम्	ราชญส	राजस्
ตฤติยา	ราชญา	राज्ञा	ราชญยาม	राज्याम्	ราชภิส	राजमिस्
จตุรติ	ราชญเ	राज्ञे	ราชภยส	राजभ्यस्
ปณจมี	ราชญส	राजस्
ษษฐี	ราชโญส	राज्ञोस्	ราชญาม	राज्ञाम्
สप्तมี	ราชญิ	राज्ञि	ราชส	राजसु
ส.ปรธมา	ราชน	राजन्	ผันเหมือน ปุรธมา			

คำอธิบาย (ดูตารางสุปวิภักติแข็ง กลาง อ่อน ประกอบด้วย)

1. รูปก่อนประกอบวิภักติแข็ง คือ **ราชาน** (rājān)
2. รูปก่อนประกอบวิภักติกลาง คือ **ราชน** (rājān)
3. รูปก่อนประกอบวิภักติอ่อน คือ **ราชญ** (rājñ)

ผัน สีมฺน [เขตแดน] ซึ่งเป็น สตรีลิงค์ ดังนี้

วิภक्ति	เอกพจน์		ทวิพจน์		พหูพจน์	
ปฺรธมา	สีมา	สีมา	สีมานา	สีมานौ	สีมานสุ	สีมานस्
ทฺวิติยา	สีมานम्	สีมานम्		..	สีมนสุ	สีมนस्
ตฺฤติยา	สีมना	सीमा	สีमण्याम्	सीमभ्याम्	สีमणिसु	सीमभिसु
जत्तुरुथि	สีमने	सीमे		..	สีमण्यसु	सीमभ्यसु
पणुजमी	สีมนसु	सीमस्	
षषुठु		..	สีमिनेसु	सीमोस्	สีมนाम	सीमाम्
สपฺตमी	สีमिनि	สีमिनि		..	สีมसु	सीमसु
	सीमि	सीमि				
ส.ปฺรธมา	สีมन्	सीमन्	ผันเหมือน ปฺรธมา			

คำอธิบาย วิธีการผันมีข้อควรจำ ดังนี้ (ดูตารางสรุปวิภक्तिข้าง กลาง อ่อน ประกอบด้วย)

1. รูปก่อนประกอบวิภक्तिข้าง คือ **สีมาน** (sīmān)
2. รูปก่อนประกอบวิภक्तिกลาง คือ **สีม** (sīmaḥ)
3. รูปก่อนประกอบวิภक्तिอ่อน คือ **สีม** (sīmn) (สप्तमी. เอกพจน์มี 2 รูป)

ศัพท์ที่มีพยัญชนะเพียงตัวเดียวอยู่หน้าติดกับ **-อน (-an)** นปฺงสกลิงค์

ผันเหมือน **นาม** [ชื่อ] ดังนี้

วิภक्ति	เอกพจน์		ทวิพจน์		พหูพจน์	
ปฺรธมา	นาม	นาม	นามนี	(นามนี)	นามานิสु	นามานิสु
			นามนี	(นามนี)		
ทฺวิติยา	
ตฺฤติยา	นามนา	นามนา	นามण्याम्	นามभ्याम्	นามणिसु	นามभिसु
जत्तुरुथि	นามने	นามเน		..	นามण्यसु	นามभ्यसु
पणुजमी	นามนसु	นามส	
षषुठु		..	นามิनेसु	นามोस्	นามनाम	นามाम्
สपฺตमी	นามิनि	(นามिनि)		..	นามसु	นามसु
	นามि	(นามि)				
ส.ปฺรธมา	นามन्	(นาม)	ผันเหมือน ปฺรธมา			
	นามन्	(นาม)				

คำอธิบาย วิธีการผันมีข้อควรจำ ดังนี้ (ดูตารางสัพวิภक्तिแข็ง กลาง อ่อน ประกอบด้วย)

1. รูปก่อนประกอบวิภक्तिแข็ง คือ **นามานุ** (nāmān)
2. รูปก่อนประกอบวิภक्तिกลาง คือ **นามหุ** (nāmah)
3. รูปก่อนประกอบวิภक्तिอ่อน คือ **นามนุ** (nāmn)

*ข้อสังเกต ในนปุงสกลิงค์ เมื่อประกอบกับ **อิ** (i) สप्तमी. เอกพจน์ และ **อี** (ī) प्रठमा., तृतीया., सं.प्रठमा. पृथुपञ्च ไม่ต้องลบ **อ** (a) ที่ **-อน, -ม, -ว** (-an, -man, -van) ก็ได้

พुरुหม [अस-परम, परमन्] ซึ่งเป็นนปุงสกลิงค์ก็ผันอย่างนี้ ต่างแต่ไม่มีรูปที่ 1 ใน प्रठमा., सं.प्रठमा. तृतीया. และ सप्तमी. เอกพจน์เท่านั้น

ศัพท์ที่มีพยัญชนะอยู่หน้าติดกับ **-อน (-an)** 2 ตัวขึ้นไป ปุงลิงค์ และ สตรีลิงค์

ผันเหมือน **आत्म** [ตัวตน, आत्मन्] ซึ่งเป็น ปุงลิงค์ ดังนี้

วิภक्ति	เอกพจน์	ทวิพจน์	พหูพจน์
प्रठमा	आत्मा आत्मा	आत्मानौ आत्मानौ	आत्मानसु आत्मानसु
तृतीया	आत्मानम् आत्मानम्	..	आत्मनसु आत्मनसु
दृतीया	आत्मना आत्मना	आत्मभ्याम् आत्मभ्याम्	आत्मभिसु आत्मभिसु
जदृती	आत्मने आत्मने	..	आत्मभ्यसु आत्मभ्यसु
पणुजमी	आत्मनसु आत्मनसु
षष्ठी	..	आत्मनोसु आत्मनोसु	आत्मनाम् आत्मनाम्
सप्तमी	आत्मनि आत्मनि	..	आत्मसु आत्मसु
सं.प्रठमा	आत्मन् आत्मन्	ผันเหมือน प्रठमा	

คำอธิบาย วิธีการผันมีข้อควรจำ ดังนี้ (ดูตารางสัพวิภक्तिแข็ง กลาง อ่อน ประกอบด้วย)

1. รูปก่อนประกอบวิภक्तिแข็ง คือ **आत्मानุ** (ātmān)
2. รูปก่อนประกอบวิภक्तिกลาง คือ **आत्म** (ātma)
3. รูปก่อนประกอบวิภक्तिอ่อน คือ **आत्मनु** (ātman)

*ข้อสังเกต เมื่อประกอบกับวิภक्तिอ่อน จะมีรูปก่อนประกอบวิภक्तिอ่อน คือ **आत्मनु** (ātman) แทนที่จะเป็น **आत्म** (ātma) เหมือนกรณีของ **राजन** (rājan) > **राजनु** (rājñ) ทั้งนี้เพื่อมิให้มีพยัญชนะซ้อนกันมากเกินไป

ศัพท์ที่มีพยัญชนะอยู่หน้าติดกับ -อน (-an) 2 ตัวขึ้นไป นุ่งลงสิงค์

ผันเหมือน กรฺมนุ [งาน, หน้าที่, กรรม] ดังนี้

วิภัक्ति	เอกพจน์		ทวิพจน์		พหูพจน์	
प्रथमा	ग्रम्	कर्म	ग्रमन्नि*	कर्मणि	ग्रमानि	कर्माणि
तृतीयया	
द्वितीयया	ग्रमन्	कर्मणा	ग्रमण्याम्	कर्मभ्याम्	ग्रमन्नि	कर्मभिस्
चतुर्थी	ग्रमन्	कर्मणे		..	ग्रमण्यस्	कर्मभ्यस्
पञ्चमी	ग्रमन्	कर्मणस्	
षष्ठी		..	ग्रमन्नि	कर्मणोस्	ग्रमन्	कर्मणाम्
सप्तमी	ग्रमन्	कर्मणि		..	ग्रमन्	कर्मसु
सं.प्रथमा	ग्रम्	(ग्रमन्) कर्म (कर्मन्)	ผันเหมือน प्रथमा			

คำอธิบาย วิธีการผันมีข้อควรจำ ดังนี้ (ดูตารางสุปฏิภक्तिแข็ง กลาง อ่อน ประกอบด้วย)

1. รูปก่อนประกอบวิภक्तिแข็ง คือ กรฺมานุ (karmān) (ดูกฎการเปลี่ยน n > ṅ)
2. รูปก่อนประกอบวิภक्तिกลาง คือ กรฺม (karma)
3. รูปก่อนประกอบวิภक्तिอ่อน คือ กรฺมนุ (karman)

*ข้อสังเกต ไม่ต้องลบ อ (a) หน้า ญ (n) เพราะถ้าลบจะทำให้เกิดพยัญชนะสังยุค 3 ตัว

ผัน มฆวนุ [พระอินทร์, ใจกว้าง] นุ่งลงสิงค์ ดังนี้

วิภัक्ति	เอกพจน์		ทวิพจน์		พหูพจน์	
प्रथमा	मघवा	मघवा	मघवाना	मघवानौ	मघवानस्	मघवानस्
तृतीयया	मघवानम्	मघवानम्		..	मघवन्	मघोनस्
द्वितीयया	मघवना	मघोना	मघवण्याम्	मघवभ्याम्	मघवन्नि	मघवभिस्
चतुर्थी	मघवे	मघोने		..	मघवण्यस्	मघवभ्यस्
पञ्चमी	मघवन्	मघोनस्	
षष्ठी		..	मघवन्नि	मघोनोस्	मघवन्	मघोनाम्
सप्तमी	मघवन्	मघोनि		..	मघवन्	मघवसु
सं.प्रथमा	मघवानु	मघवन्	ผันเหมือน प्रथमा			

มฆวนุ มีรูปก่อนประสมวิภक्ति ดังนี้

รูปแข็ง คือ มฆวานุ (maghavān), รูปกลาง คือ มฆว (maghava), รูปอ่อน คือ มฆวนุ (maghon)

ในสตรீลิงค์ มีรูปเป็น **มโหณี** (maghonī)

ยฺวาน [ยฺวन्-หนุ่ม] และ **ศฺวาน** [ศฺวन्-สูนซ์] ซึ่งเป็นปุงลิงค์ ก็ผันอย่างนี้

ยฺวาน รูปแข็ง คือ **ยฺวาน** (yuvān) รูปกลาง คือ **ยฺว** (yuva)
รูปอ่อนประกอบวิภक्तिอ่อน คือ **ยฺวน** (yūn) (va หดเสียงเป็น u จึงมีรูปเป็น yūn)
ในสตรี่ลิงค์ มีรูปเป็น **ยฺวติ, ยฺวนิ** (yuvati, - yūni)

ที่เป็น นปุงสกลิงค์ ผันดังนี้

วิภक्ति	เอกพจน์		ทวีพจน์		พหูพจน์	
ปรथมา	ยฺว	ยฺว	ยฺวนิ	ยฺวนิ	ยฺวานิ	ยฺวานิ
ทฺวิติยา	
ต่อไปผันเหมือน ปุงลิงค์						

ศฺวาน รูปแข็ง คือ **ศฺวาน** (śvān) รูปกลาง คือ **ศฺว** (śva)
รูปอ่อนประกอบวิภक्तिอ่อน คือ **ศฺวน** (śun) (va หดเสียงเป็น u)

ในสตรี่ลิงค์ มีรูปเป็น **ศฺวนิ** (śunī)

ผัน **อหฺน** [วัน] นปุงสกลิงค์ ดังนี้

วิภक्ति	เอกพจน์		ทวีพจน์		พหูพจน์	
ปรथมา	อหฺส*	अहस्	अह्नि अह्नि	अह्नि अह्नि	अहानि	अहानि
ทฺวิติยา	
ตฺตติยา	अहना	अहा	अहोभ्याम्	अहोभ्याम्	अहोभिस्	अहोभिस्
จत्तฺรुถी	अहने	अहे	..		अहोभ्यस्	अहोभ्यस्
पञ्चमी	अहनस्	अहस्	
षष्ठी	..		अहोन्	अहोस्	अहनाम्	अहाम्
सप्तमी	अह्नि अह्नि	अह्नि अह्नि	..		अहस्	अहस्
सं.ปรथमा	ผันเหมือน ปรथมา					

รูปแข็ง คือ **อหฺน** (ahān), รูปกลาง คือ **อหฺส** (ahas), รูปอ่อน คือ **อหฺน** (ahn) มีรูปเป็น **อหฺน** (ahan) ก็ได้ เมื่อประกอบกับ ปรथมา., ทฺวิติยา. ทวีพจน์ และ สप्तमी. เอกพจน์

* ส (s) ที่ท้ายของ **อหฺส** (ahas) จะเปลี่ยนเป็น ร (r) เสมอ เมื่ออยู่หน้า **โหษะ** (sonant)

4.7 การผันพยัญชนะการันต์ที่ลงท้ายด้วย -वसु (-vas)²⁰

คำก้ำ (stem) ที่ลงท้ายด้วย -वसु ปัจจัย (บางครั้งใช้ -อิवसु) ซึ่งใช้เติมหลังธาตุที่ซ้อนตัว พยางค์แรกแล้ว (อภยาส -reduplicated root) ทำให้เป็น perfect participle (คำกริยา perfect tense - ปโรชาวิภक्ति) ทำหน้าที่ขยายคำนามหรือคำคุณศัพท์ แปลว่า "...แล้ว" หรือ "ผู้...แล้ว" ในบางกรณีจะมีการแทรก อิ (i) ระหว่างคำกริยากับปัจจัย -वसु (-vas) ด้วย มีสูตรดังนี้

ธาตุ (อภยาส แล้ว)	+	(อิ)वसु	=	
reduplicated root	+	(i) vas	=	perfect participle

ในการผัน จะมี 3 รูป คือ รูปแข็งลงท้ายด้วย -वाम्स (-vāms) รูปกลาง -वत् (-vat) รูปอ่อน เป็น -वसु (-vas) แล้วนำไปประกอบ สุปริภक्ति ได้เลย (ดูกฎการเปลี่ยน s > ष ด้วย)

พยัญชนะการันต์ ที่ลงท้ายด้วย -वसु (-vas) (ใช้กับสุปริภक्तिแข็ง กลาง อ่อน)

ผันเหมือน **निनीवसु** [นำไปแล้ว] ซึ่งเป็น ปุงลิงค์ ดังนี้

วิภक्ति	เอกพจน์		ทวิพจน์		พหูพจน์	
प्रथमा	निनीवान्	निनीवान्	निनीवासा	निनीवांसौ	निनीवाससु	निनीवांससु
तृतीया	निनीवासम्	निनीवासम्	निनीवसु	निनीवसु
द्वितीया	निनीवसा	निनीवसा	निनीवसाम्	निनीवद्भ्याम्	निनीवसु	निनीवद्भिसु
चतुर्थी	निनीवसे	निनीवसे	निनीवसु	निनीवद्भ्यसु
पञ्चमी	निनीवसु	निनीवसु
षष्ठी	निनीवसे	निनीवसे	निनीवसाम्	निनीवसाम्
सप्तमी	निनीवसे	निनीवसे	निनीवसु	निनीवसु
सं.प्रथमा	निनीवन्	निनीवन्	ผันเหมือน प्रथमा			

คำอธิบาย วิธีการผันมีข้อควรจำ ดังนี้ (ดูตารางสุปริภक्तिแข็ง กลาง อ่อน ประกอบด้วย)

รูปแข็ง คือ **निनीवासु** (ninivāms), รูปกลาง คือ **निनीवत्** (ninivat), รูปอ่อน คือ **निनीवसु** (ninyus)

ที่เป็น นปุงสกลิงค์ ผันดังนี้

วิภक्ति	เอกพจน์		ทวิพจน์		พหูพจน์	
प्रथमा	निनीवत्	निनीवत्	निनीवसे	निनीवसे	निनीवासु	निनीवासु
तृतीया
ต่อไปผันเหมือน ปุงลิงค์						

²⁰ ตำราบางเล่มเรียกปัจจัยนี้ว่า -वाम्स (-vāms)

4.8 การผันพยัญชนะการันต์ที่ลงท้ายด้วย -अणञ् หรือ -अञ् (-añc / -ac)

คำที่มีรูปสำเร็จมาจาก **अणञ्** ธาตุ [ไป, โนม] บางครั้งมี 2 รูป บางครั้งมี 3 รูป ซึ่งขึ้นอยู่กับส่วนประกอบข้างหน้าของธาตุ ในสตรีลิงค์ เดิม **อิ (ī)** ที่รูปอ่อน แล้วแต่กรณี

ในกรณีที่มี 2 รูป

- ✓ รูปแข็ง (strong) จะคง **ण (ñ)** ที่ **अणञ् (añc)** ไว้
- ✓ รูปอ่อน (weak) จะตัด **ण (ñ)** ที่ **अणञ् (añc)** ทิ้ง

ในกรณีที่มี 3 รูป

- ✓ รูปแข็ง (strong) จะคง **ण (ñ)** ที่ **अणञ् (añc)** ไว้
- ✓ รูปกลาง (middle) จะตัด **ण (ñ)** ที่ **अणञ् (añc)** ทิ้ง
- ✓ รูปอ่อน (weakest) จะตัด **ण (ñ)** ทิ้ง แล้วให้เอา **อ (a)** ผสมกับ **อิ / ุ (i / u)** ข้างหน้า เป็น **อี (ī)**, ผสมกับ **อุ / ู (u / v)** ข้างหน้า เป็น **อู (ū)**²¹

ในการผันกับวิภक्तिที่ขึ้นต้นด้วยพยัญชนะให้เปลี่ยนไปตามกฎสนธิ (ดู การผันศัพท์ที่ลงท้ายด้วยพยัญชนะการันต์อื่นๆ ด้วย)

ศัพท์ต่อไปนี้เป็นตัวอย่างคำที่มาจาก **अणञ् (añc)** ธาตุ เช่น

คำคำ [ความหมาย] stem	รูปแข็ง (strong)	รูปกลาง (middle)	รูปอ่อน (weak / weakest)
ปราणञ् [ข้างหน้า] (प्र + अणञ्) (pra + añc)	प्राणञ्	-	प्राञ्
	प्राञ्	-	प्राच्
	prāñc	-	prāc
อวาणञ् [ข้างล่าง] (अव + अणञ्) (ava + añc)	अवाणञ्	-	अवाञ्
	अवाञ्	-	अवाच्
	avāñc	-	avāc
สม्यणञ् [ถูกต้อง] (समि + अणञ्) (sami + añc)	सम्यणञ्	सम्यञ्	समीञ्
	सम्यञ्	सम्यच्	समीच्
	samyāñc	samyac	samīc
วิษ्वाणञ् [แทรกในทุกอย่าง] (विष् + अणञ्) (viṣu + añc)	विष्वाणञ्	विष्वाञ्	विष्वाञ्
	विष्वाञ्	विष्वाच्	विष्वाच्
	viṣvāñc	viṣvac	viṣūc

²¹ จีรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา, ไวยากรณ์สันสกฤตเบื้องต้น เล่ม 1 (เอกสารประกอบการสอนรายวิชา 314-303), 48.

ตัวอย่างการผัน พยัญชนะการันต์ ที่ลงท้ายด้วย -अण् (aṅ) (ที่มี 2 รูป)

ผันเหมือน **प्राणञ्** [ข้างหน้า, ทางตะวันออก] ซึ่งเป็น ปุงลิงค์ ดังนี้

วิภัति	เอกพจน์		ทวิพจน์		พหูพจน์	
प्रथमा	प्राण	प्राण्	प्राणजे	प्राणौ	प्राणजसु	प्राणसु
तृतीया	प्राणजम्	प्राणम्		..	प्राणजसु	प्राचसु
द्वितीया	प्राजा	प्राचा	प्राजकृणाम	प्राज्याम्	प्राजकृणिसु	प्राजिसु
चतुर्थी	प्राजे	प्राचे		..	प्राजकृणिसु	प्राज्यासु
पञ्चमी	प्राजसु	प्राचसु	
षष्ठी		..	प्राजिसु	प्राचिसु	प्राजाम	प्राचाम
सप्तमी	प्राजि	प्राचि		..	प्राजभु	प्राक्षु
सं.प्रथमा	ผันเหมือน प्रथमा					

ตัวอย่างการผัน พยัญชนะการันต์ ที่ลงท้ายด้วย -अण् (aṅ) (ที่มี 3 รูป)

ผันเหมือน **प्रत्यञ्** [ข้างหลัง, ทางตะวันตก] ซึ่งเป็น ปุงลิงค์ ดังนี้

วิภัति	เอกพจน์		ทวิพจน์		พหูพจน์	
प्रथमा	प्रत्यण	प्रत्यण्	प्रत्यणजे	प्रत्यणौ	प्रत्यणजसु	प्रत्यणसु
तृतीया	प्रत्यणजम्	प्रत्यणम्		..	प्रत्यणजसु	प्रतीचसु
द्वितीया	प्रतीजा	प्रतीचा	प्रत्यजकृणाम	प्रत्यज्याम्	प्रत्यजकृणिसु	प्रत्यजिसु
चतुर्थी	प्रतीजे	प्रतीचे		..	प्रत्यजकृणिसु	प्रत्यज्यासु
पञ्चमी	प्रतीजसु	प्रतीचसु	
षष्ठी		..	प्रतीजिसु	प्रतीचिसु	प्रतीजाम	प्रतीचाम
सप्तमी	प्रतीजि	प्रतीचि		..	प्रत्यजभु	प्रत्यक्षु
सं.प्रथमा	ผันเหมือน प्रथमा					

ที่เป็น नपुंसकलिंगค์ ผันดังนี้

วิภัति	เอกพจน์		ทวิพจน์		พหูพจน์	
प्रथमा, सं.	प्रत्यण	प्रत्यक्	प्रतीजि	प्रतीचि	प्रत्यणजि	प्रत्यञ्चि
तृतीया	
ต่อไปผันเหมือน ปุงลิงค์						

4.9 นามศัพท์ที่มีการผันเป็นพิเศษ

4.9.1 ทิว [ท้องฟ้า] สตรีลิงค์ ผันทั้ง 8 วิภक्तिได้ดังนี้

วิภक्ति	เอกพจน์		ทวิพจน์		พหูพจน์	
ปรथมา	เทยาส	द्यौस्	ทิวา	दिवौ	ทิวส	दिवस्
ทวิติยา	ทิวम्	दिवम्	
ตฤติยา	ทิวา	दिवा	ทฤถยาม	द्युभ्याम्	ทฤถิส	द्युभिस्
จตุรฤ	ทิว	दिवे		..	ทฤถยส	द्युभ्यस्
ปณจมี	ทิวส	दिवस्	
ษษฐี		..	ทิวส	दिवोस्	ทิวาม	दिवाम्
สप्तमी	ทิว	दिवि		..	ทฤช	द्युषु
ส.ปรथมา	ผันเหมือน ปรथมา					

ข้อสังเกต : เมื่อประกอบกับ ส (s) วิภक्ति มีรูปเป็น เทยาส (dyaus) เมื่อประกอบกับวิภक्तिที่ขึ้นต้นด้วยสระคงรูปเดิมไว้ เมื่อประกอบกับวิภक्तिที่ขึ้นต้นด้วยพยัญชนะเปลี่ยนรูปเป็น ทฤ (dyu) (v หดเสียงเป็น u แล้วผสมกับ i ข้างหน้าเป็น yu)

4.9.2 หฤท [หัวใจ] นปุงสกลิงค์ ผันได้ดังนี้

วิภक्ति	เอกพจน์		ทวิพจน์		พหูพจน์	
ตฤติยา	หฤทา	हृदा	หฤทฤถยาม	हृद्भ्याम्	หฤทฤถิส	हृद्भिस्
จตุรฤ	หฤเท	हृदे		..	หฤทฤถยส	हृद्भ्यस्
ปณจมี	หฤทส	हृदस्	
ษษฐี		..	หฤทส	हृदोस्	หฤทาม	हृदाम्
สप्तमी	หฤทิ	हृदि		..	หฤตส	हृत्सु

ข้อสังเกต :

- ❖ ไม่พบการใช้ใน ปรथมา., ทวิติยา. และ ส.ปรथมา. ทุกพจน์ (ยกเว้นอยู่ท้ายคำสมาส) ในวิภक्तिดังกล่าวนี้ ใช้ หฤท (hr̥daya) นปุงสกลิงค์

4.9.3 **อนทุ** [ผู้ลากเกวียน, วัฏตัวผู้] **ปุงลิงค์** ผันทั้ง 8 วิภक्तिได้ดังนี้

วิภक्ति	เอกพจน์		ทวิพจน์		พหูพจน์	
प्रथमा	अणुवान्	अणुवान्	अणुवाहा	अणुवाही	अणुवाहसु	अणुवाहसु
तृतीयया	अणुवाहम्	अणुवाहम्	अणुहसु	अणुहसु
द्वितीयया	अणुहा	अणुहा	अणुण्यम्	अणुण्यम्	अणुण्यसु	अणुण्यसु
चतुर्थी	अणुहे	अणुहे	अणुण्यसु	अणुण्यसु
पञ्चमी	अणुहसु	अणुहसु
षष्ठी	अणुण्यम्	अणुण्यम्	अणुण्यम्	अणुण्यम्
सप्तमी	अणुहि	अणुहि	अणुण्यसु	अणुण्यसु
सं.प्रथमा	अणुवान्	अणुवान्	ผันเหมือน प्रथमा			

ข้อสังเกต : **อนทุ** มาจาก **अणु** [เกวียน] + **वह** ชาติในความนำไป มี 3 รูป คือ

รูปแข็ง คือ **अणुवाह** (anadvāh), รูปกลาง คือ **अणुण्य** (anadud), รูปอ่อน คือ **अणु** (anaduḥ)
 ในप्रथमा เอกพจน์ ผันเป็น **अणुवान्** (anadvān), सं.प्रथमा เอกพจน์ ผันเป็น **अणुवान्** (anadvan)

4.9.4 **पथि** [ทาง] **पุงลิงค์** ผันทั้ง 8 วิภक्तिได้ดังนี้

วิภक्ति	เอกพจน์		ทวิพจน์		พหูพจน์	
प्रथमा	पन्थासु	पन्थासु	पन्थानौ	पन्थानौ	पन्थानसु	पन्थानसु
तृतीयया	पन्थानाम्	पन्थानाम्	पथसु	पथसु
द्वितीयया	पथा	पथा	पथिण्यम्	पथिण्यम्	पथिण्यसु	पथिण्यसु
चतुर्थी	पथे	पथे	पथिण्यसु	पथिण्यसु
पञ्चमी	पथसु	पथसु
षष्ठी	पथि	पथि	पथम्	पथम्
सप्तमी	पथि	पथि	पथि	पथि
सं.प्रथमा	ผันเหมือน प्रथमा					

ข้อสังเกต : **पथि** มี 3 รูป คือ

รูปแข็ง คือ **पन्थान** (panthān), รูปกลาง คือ **पथि** (pathi), รูปอ่อน คือ **पथ** (path)
 ในप्रथमा เอกพจน์ และ सं.प्रथमा เอกพจน์ ผันเป็น **पन्थासु** (panthās)

4.9.7 คำนามที่ลงท้ายด้วย -हन [हां] เมื่ออยู่ท้ายคำสมาส

เช่น พุราหมหน [ผู้ฆ่าพราหมณ์] ซึ่งเป็น ปุงลิงค์ รูปแข็ง คือ -हन (-han), รูปกลาง คือ -ह (-ha), รูปอ่อน คือ -घ्न (ghn)

การผันโดยทั่วไปเทียบได้กับคำนามที่ลงท้ายด้วย -अन् (-an) ใน สप्तमी. เอกพจน์ ผันแล้ว ได้ 2 รูป คือ พุราหมघ्नि (brāhmaghani) และ พุราหมहनि (brāhmahani)

4.9.8 ปุष्ण และ अरुमन् [ชื่อเทพในกลุ่มสุริยะเทพ] ปุงลิงค์ ผัน ปุष्ण เป็นตัวอย่าง ดังนี้

วิภัक्ति	เอกพจน์		ทวีพจน์		พหูพจน์	
प्रथमा	पुषा	पूषा	पुषेणा	पूषौ	पुषेणस्	पूषणस्
द्वितीया	पुषेणम्	पूषणम्		..	पुषेणस्	पूषणस्
तृतीया	पुषेणा	पूषणा	पुषेणायाम्	पूषेभ्यः	पुषेणस्	पूषणस्
चतुर्थी	पुषेणे	पूषणे		..	पुषेण्यस्	पूषेभ्यः
पञ्चमी	पुषेणस्	पूषणस्	
षष्ठी		..	पुषेण्यस्	पूषेण्यस्	पुषेणाम्	पूषेणाम्
सप्तमी	पुषेणि	पूषिणि		..	पुषेण्यः	पूषेण्यः
सं.प्रथमा	पुष्ण	पूष्न्	ผันเหมือน प्रथमा			

ข้อสังเกต : แจกเหมือนคำนามที่ลงท้ายด้วย -अन् (-an) ทั่วไป ยกเว้น เมื่อประกอบกับวิภัक्तिแข็ง จะคงรูปเดิมไว้ เมื่อประกอบกับ ण (s) วิภัक्ति ให้ลบ ण (s) ที่พร้อม กับ ण (n) แล้วยียดเสียง अ (a) หน้า ण (n), ใน सं.प्रथमा. เอกพจน์ ลบ ण (s)

4.9.9 चरा [ความแก่] สตรีลิงค์ ผันอย่าง गदा [เรื่องเล่า] และเมื่อผสมกับสุปวิภัक्ति ที่ขึ้นต้นด้วยสระแล้ว จะเปลี่ยนเค้าคำ (stem) เป็น चरस् (jaras) ก็ได้

4.9.10 अप [น้ำ] สตรีลิงค์ เป็นพหูพจน์เท่านั้น เค้าคำ अप (āp) และ अप (ap) และหน้าวิภัक्तिที่ขึ้นต้นด้วย भ- (bh-) เค้าคำจะเป็น अभ (ad)

पुष्ण	आपस्	अपस्	अभ्यस्	अभ्यस्	अभ्यस्	अपाम्	अपस्
	आप्	अप्	अद्भ्यः	अद्भ्यः	अद्भ्यः	अपाम्	अप्

แบบฝึกหัด บทที่ 4

ตอนที่ 1 : การผันคำนาม หลักระยะ (ให้เขียนด้วยอักษรเทวนาครีและอักษรโรมัน)

1. จงผัน นามศัพท์ หลักระยะ (มีรูปเดียว) ดังต่อไปนี้ ด้วยวิภक्तिทั้ง 8 ทั้ง 3 พจน์ ให้ครบถ้วน
 - 1.1 मन्त्रिन् [มนตรี]
 - 1.2 अप्सरस् [นางอัปสร]
 - 1.3 मधुलिह् [ผึ้ง]
2. จงผัน นามศัพท์ หลักระยะ (มี 2 รูปเดียว) ดังต่อไปนี้ ด้วยวิภक्तिทั้ง 8 ทั้ง 3 พจน์ ให้ครบถ้วน
 - 2.1 कुर्वत् सตรี. [กำลังทำ]
 - 2.2 भगवत् [ผู้มีพระภาค]
 - 2.3 गरीयस् नपु. [หนักกว่า]
3. จงผัน นามศัพท์ หลักระยะ (มี 3 รูปเดียว) ดังต่อไปนี้ ด้วยวิภक्तिทั้ง 8 ทั้ง 3 พจน์ ให้ครบถ้วน
 - 3.1 राजन् [พระราช]
 - 3.2 षन् [สุนัข]
 - 3.3 सम्यञ् [ถูกต้อง]

ตอนที่ 2 : การันต์ ลิงค์ พจน์ วิภक्ति คำแปลการกต่างๆ

คำสั่ง : จงตอบคำถามต่อไปนี้ (ดูคำศัพท์ในบทที่ 4)

1. นามศัพท์ต่อไปนี้ เป็นศัพท์ลงท้ายด้วยอะไร ลิงค์ พจน์ วิภक्तिอะไร และแปลว่าอะไร

ตัวอย่าง : राजानम् = เป็นพยางค์ชนะการันต์ที่ลงท้ายด้วย -อน การันต์ ปุงลิงค์ เอกพจน์
ทวิติยวิภक्ति แปลว่าซึ่งพระราช

		การันต์	ลิงค์	พจน์	วิภक्ति	แปลว่า			
1.1	राजभिः	=			
1.2	पयसः	=			
1.3	करिणा	=			
1.4	नाम्नाम्	=			
1.5	धनुःषु	=			
1.6	प्राचोः	=			
1.7	चोरयति	=			
1.8	सम्राड्भ्याम्	=			

2. จงประกอบคำต่อไปนี้ให้เป็นภาษาสันสกฤต (ให้เขียนด้วยอักษรเทวนาครี ตามลำดับเลขยก)

ตัวอย่าง : พระธรรม² ของพระผู้มีพระภาค¹ = भगवतो धर्मः

- 2.1. ผู้กำลังทำ (कुर्वत्)² ด้วยตน (आत्मन्)¹
- 2.2. ของผู้มีกำลังทั้งหลาย (बलिन्)² ในเมือง (नगर)¹
- 2.3. ซึ่งการงานทั้งหลาย (कर्मन्)² ในป่า (वन)¹
- 2.4. ด้วยข้าง (हस्तिन्)² ของพระราช (राजन्)¹